

Az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum ónedényei

Kovács Mária-Márta

Az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum szervezésében 2014 őszén megnyitott *Az erdélyi ónművesség. Funkció és ikonográfia*¹ című kiállítás révén a kézművesiparnak egy olyan ágazata került bemutatásra a nagyközönség előtt, amely Erdély koraújkori tárgyi kultúrájának egyik jelentős és a korszakban népszerű, napjainkra elfeledett vagy kevésbé ismert tárgycsoportját hozta létre. Az ónedények a 16–18. századi háztartások igen népes csoportját alkották, a nemesi udvarok, a protestáns egyházközségek, a céhes szervezetek leltárai nagy mennyiségű ónedényről szólnak. Használatuknak három társadalmi színtere és több funkciója volt: a családban étkezésre és a lakásbelső díszítésére használták, a protestáns egyházaknál szakrális célokat szolgálták, a különböző intézmények, céhes szervezetek, társulatok közösségi alkalmain szintén étkezésre vették igénybe őket.² A nagy mennyiségű ónedényből napjainkig viszonylag kevés maradt fenn. Jóllehet Erdélynek európai viszonylatban is neves ónöntő központjai voltak (a szász központok közül Nagyszében, Brassó, Segesvár, Beszterce, valamint Kolozsvár), az ónedény, az anyag kisebb értéke és egyszerűbb megmunkálása miatt kevesebb megbecsülésben részesült, mint a hasonlóan kézműves környezetből származó ötvöstárgyak. Ennek fő oka, egyrészt hogy a rongálódott, sérült darabokat folyamatosan újraöntötték. Az ónművesség hanyatlásának második tényezője a 18–19. századi anyagi kultúra változásának tulajdonítható. A fajansz elterjedésével, majd

a porcelán európai felfedezése után az asztali edényként használt ónedények fokozatosan kiszorultak a mindennapi életből. A 18. századra a főúri, középnemesi körökben, majd a 19. századra a polgári és kismemesi lakásbelsőben is egyre inkább a fajansz és a keménycserép edények terjedtek el. A 19. század első felére a céhek edénykészletében is változás következett be, a korábban divatos ónedények helyét a keménycserép termékek vették át.³ Így a nagy erdélyi múzeumalapítási-hullám (a 19. század második fele) előtt a világi darabok nagyrésze elpusztult, a múzeumi gyűjteményekbe jórészt céhedények kerültek.

Az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum óngyűjteménye

Az erdélyi múzeumi gyűjtemények között az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum 213 darabot számláló óngyűjteménye mind mennyiségileg, mind minőségileg az egyik legkiemelkedőbb, ennek ellenére néhány 16. századi korai tárgy és a céhes edények kivételével többségük többnyire kutatatlan, feldolgozatlan, publikálatlan, kiállításokon is alig volt látható. Ezt az úrt próbálta kitölteni a fent említett kiállítás, amelyen a múzeum igen gazdag és változatos anyagából láthattunk válogatást. A múzeum jelenlegi óngyűjteményének alapját a 19. század második felében alakult Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárának óngyűjteménye képezi, amely adományokból és beszerzésekből jött létre. A beszerzésekkel olyan a korszakban híres műgyűjtőkhöz fordultak, mint a brassói Resch Adolf, a besztercei Csallner Adolf vagy a szebeni Grünblatt Benő, akiktől több tucat óntárgyat vásároltak meg a 19–20. század fordulóján. A gyűjtemény a 20. század első négy évtizedében tovább gyarapodott a kolozsvári Wass Otília grófnő és a szebeni Biró Albert hagyatékaival, a volt Kolozsvári Iparmúzeum hagyatékával, az Erdélyi Kárpát-Egyesülettől történő beszerzésekkel, a kolozsvári céhek adományaival, valamint Erdély különböző protestáns parókiáitól történő beszerzésekkel.⁴ A 20. század elején anyagi gondok, épületek karbantartási nehézségei nagyon sok protestáns egyházközséget kényszerítettek arra, hogy úrasztali edényeiket, textíliáikat pénzre váltsa.⁵ A gyűlekezetek használaton kívüli ónedényeiket szívesen letétbe helyezték, vagy új tárgyak fejébe a mú-

1. kép. Feltámadás-tál, Nürnberg, ifj. Paulus Öham (1634–1671).

¹ A kiállítás kurátora Mihály Melinda művészettörténész, az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum muzeológusa.

² Vida 2013. Ld. http://onedenyek.neprajz.hu/neprajz.02.03.php?bm=1&kr=A_51_%3D%2202%22 (Letöltve 2016. február 29.).

³ Kovács 2011a. p. 187.

⁴ A beszerzési adatok összegzéséért és a leltárkönyvi adatokért Mihály Melinda kurátornak tartozunk köszönettel.

⁵ Kovács 2011b. p. 732.

zeumnak engedték át azokat, a cserék lebonyolítását az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárának élén álló Pósta Béla egyrészt gyűjteménygyarapítás, másrészt a használaton kívüli kegyeszek értékmentése céljából szívesen vállalta.⁶ Több református egyházközség (pl. a nagyilondai)⁷ létbe helyezte használaton kívüli klenódiúmain, mások (a marosvásárhelyi, nagyteremi, pávai)⁸ új edények ellenében mondtak le azokról. A gyülekezetek többsége (Abrudbánya, Avasújváros, Bibarcfalva, Déva, Gyalakuta, Homoródszentmárton, Homoródszentpál, Kovászna, Kóbor, Ludvég, Maroscsapó, Málnás, Nagyteremi, Nyárádszentanna, Páva, Piski, Székelyudvarhely, Vajasd, Vajdahunyad) azonban eladta tárgyait,⁹ a befolyt összegeket építkezésekre, épületek karbantartási költségeire fordították.

A mind funkció, mind származás tekintetében változatos gyűjtemény javarészt hazai ónműves központokban (Nagyszeben, Brassó, Segesvár, Beszterce, Kolozsvár) készült kannák, tányérok, tálak alkotják, de nürnbergi domborműves tányérok, boroszlói, bécsi ónedények is növelik színvonalát és jelentőségét. Kronológia tekintetben két korai, 16. századi ónkanna érdemel megkülönböztetett figyelmet, amelyek közép-európai szinten is ritkaságnak számítanak.

Anyagvizsgálati eredmények

A kiállítás ideje alatt lehetőség nyílt a tárgyak műszeres vizsgálatára hordozható Bruker S1 TITAN típusú röntgenfluoreszcens spektroszkóppal (XRF), a Total Spectrum bukaresti kft. jóvoltából.¹⁰ A vizsgálatok közvetlenül a tárgyon történtek, mintavétel nélkül, a közölt ötvözet összetétel eredmények ugyanazon tárgyon végzett 2-3 mérés átlagát jelentik. Néhány tárgynál külön vizsgáltuk különböző részeik – kanna fül, fedő, stb. – összetételét, és azok nem voltak mindig azonosak.

Erdélyi vagy külföldről származik?

Az anyagvizsgálatnak alávetett tárgyakat a kiállításon szereplő darabok közül válogattuk ki a hipotézisként megfogalmazott kérdéskörök alapján. Vizsgálatunk egyik kérdése a domborműves tányérok származására irányult, ugyanis e tekintetben megoszlik a szakemberek véleménye: a kérdéssel legutóbb foglalkozó Vida Gabriella szerint a magas színvonalú, öntött díszítőeljárás, az ún. Edelzinn technikája nem honosodott meg az erdélyi ónművességben, a hazai gyűjteményekben előforduló darabok mind a távolsági kereskedelemről származnak.¹¹ Megállapítása során figyelmen kívül hagyta Anamaria

Haldner véleményét, aki a nagyszebeni Brukenthal Múzeum gyűjteményében őrzött, brassói városjegyet viselő öntött reliefes tányér alapján a *Memento mori*-típust erdélyinek tekintette.¹² A francia és nürnbergi 16–17. századi Edelzinn motívumait ötvöző tányértípust viszonylag későn, a 18. század elején hozták létre, vélhetően a brassói óntöntők. Haldner véleményét támasztják alá az erdélyi református egyházközségek leltárai is, amelyekben a magyarországiakhoz hasonlóan¹³ számos öntött díszítésű ónedényt említnek.¹⁴ Ezek egy része az Edelzinn 1630 körül beköszöntő második korszakából származnak, amelyekről az antik allegóriák eltűntek, helyüket ó- és újszövetségi jelenetek, uralkodók lovas portréi, dús virágornamensek foglalták el.¹⁵ III. Ferdinándot ábrázoló tányérokra tudunk a háromszéki Angyaloson és a küküllői Gógánváralján, Mikefalván és Szőkefalván, apostolokat ábrázoló tálat említnek a háromszéki Maksán¹⁶ és a hunyad-zarándi Alpestesen.¹⁷ A *Memento mori* kompozícióval jelen pillanatig csak a Brassó piacörzetéhez tartozó háromszéki református egyházközségekben talákoztunk, a fennmaradt sepsikőröspataki és kézdimárkosfalvi tányérok mellett a források Erdőfülén is hasonló ornamentikájú tányért említnek.¹⁸ Míg a más kompozíciók esetében a fennmaradt tárgyak a rajtuk lévő jegyek alapján nürnbergi műhelyekhez köthetők, a *Memento mori*-típusú tányérok közül csak a nagyszebeni múzeumi darab hordozza Brassó városjegyet, a többi jelzetlen. Datálás szempontjából a tárgyakon lévő feliratok a 18. század első felére teszik elterjedésüket, a Brukenthal Múzeum tányérján 1745-ös évszám olvasható¹⁹, az erdőfülei tányér vásárlására szintén 1745-ben került sor.²⁰

Az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum domborműves tányérjai közül három szerepelt a kiállításon: a nürnbergi városjeggyel ellátott Noé²¹ és Feltámadás-tálap²², valamint a jelzés nélküli *Memento mori*-tányér.²³ A Noé-tányér öbölreszén Noé áldozatot mutat be Istennek, széles peremén olaszországból kihajló virágcsokrok között ovális medalionokba foglalva a Teremtés Könyvének négy jelenete látható: Éva teremtése, Isten inti Ádámot és Évát a Tudás Fájának gyümölcsétől, Bűnbeesés, Kiűzetés a paradicsomból. Hans (Johann) Spatz II. (1630–1670)²⁴ nürnbergi óntöntő mesterjegye az Éva teremtése jele-

⁶ Vincze 2009. pp. 88–89.

⁷ Uo. p. 89.

⁸ IgTanLvt I. 30/1903. III/24

⁹ IgTanLvt I. 30/1903. és Vincze 2009. p. 123.

¹⁰ Köszönet Cecilia Merticarunak a vizsgálatokért.

¹¹ Vida 2013. Ld. http://onedenyek.neprajz.hu/neprajz.02.02.php?bm=1&as=4&kr=A_51_%3D%2201%22#_ftn5 (Letöltve: 2016. március 1.)

¹² Haldner 1972. pp. 11–12.

¹³ Takács Béla Magyarországra vonatkozó kutatásai a 18–19. századi református egyházi leltárakban huszonöt nürnbergi származású, öntött díszítésű óntányért említnek. Takács 1983. p. 170.

¹⁴ Kovács 2010. pp. 216–219., Kovács 2012. pp. 650–651.

¹⁵ Orgona 2002. p. 92.

¹⁶ Kovács 2010. pp. 216–219.

¹⁷ Buzogány-Ősz 2003. p. 117.

¹⁸ Uo. p. 39.

¹⁹ Haldner 1972. p. 63.

²⁰ Debreczeni Vázlatkönyvek 1932/187.: „P. Bogdán Péter Fülei M(ester) vette ezen fülei ecclesia számára 1745.”

²¹ Leltári szám: F. 4661.

²² Leltári szám: F. 4686.

²³ Leltári szám: F. 4702.

²⁴ Hintze 1921. pp. 97.

2. kép. Memento morii ábrázolású tál, Erdély, 17–18. század fordulója.

net közé ékelve jelenik meg. A Feltámadás-tányér közepén levéldíszes keretben a Feltámadás jelenet látható, középpontjában zászlót tartó, szarkofágon álló Krisztust katonák veszik körül (1. kép). A tányér peremén virágtövekkel elválasztott, leveles keretben a 12 apostol jelenik meg a következő sorrendben: Péter, András, Jakab, János, Fülöp, Bertalan, Júdás Tádé, Tamás, ifjabb Jakab, Simon, Máté, az utolsó mezőben Júdás helyett Mátyás áll. A központi kompozíció jobb oldali katonája mellé beütött jegy alapján a tányér ifjabb Paulus Öham (1634–1671) nürnbergi mester munkája.²⁵

A *Memento mori* tányér öblének gyöngysoros medalionjában az elmúlást szimbolizáló, gondolkodó, jobbával koponyára támaszkodó meztelen fiú alakja látható. A kép háttérben az elmúlást szimbolizáló, kereszttel lezárt homokóra, elalvó gyertya tűnik fel, amelyet a *HODIE MIHI CRAS TIBI*²⁶ felirat szegélyezi. A perem kompozíciója nyolc ovális medalionba foglalt allegorikus ábrázolásra (négy évszak és a négy fő elem, Tűz, Föld, Levegő, Víz) és a közties részeket kitöltő gyümölcsköteges maszkokra tagolódik (2. kép).

A domborműves díszítésű tányérok anyagvizsgálata Haldner Anamaria feltételezését igazolja, amelyből egyértelműen kitűnik, hogy a *Memento mori* kompozícióval díszített tányér nem azonos központból származik a másik két tányérral. A nürnbergi műhelyek termékei esetében jóval tisztább ötvözetet használtak, 89,11 % az ón és csupán 6,3 % az ötvözetben lévő ólom, ugyanakkor a nürnbergi műhely sajátossága a viszonylag magasabb, 1% fölötti réztartalom (1-2. táblázat). A harmadik, erdélyinek vélt tányér esetében jóval nagyobb, 19% körüli az ötvözet ólomtartalma és alacsonyabb, 0,8% a réztartalom (3. táblázat). Összehasonlítva a biztosan erdélyi műhelyekben

készült tárgyak összetételével azt mondhatjuk, hogy tányérunk ötvözete a 17–18. század fordulóján Erdélyben készült ónedények ötvözetéhez áll legközelebb.

Fe	Cu	In	Sn	Pb
0,23%	1,47%	0,37%	89,11%	6,30%

1. táblázat. Az F. 4686 leltárszámú nürnbergi jelzésű tányér.

Fe	Cu	In	Sn	Pb
0,35%	1,05%	0,34%	89,12%	6,30%

2. táblázat. Az F. 4661 leltárszámú nürnbergi jelzésű tányér.

Fe	Cu	In	Sn	Pb
0,45%	0,71%	0,51%	78,90%	18,40%

3. táblázat. Az F. 4702 leltárszámú, *Memento mori* ábrázolású tányér.

Az ónkannák különböző alkotóelemei nem azonos ötvözetből készültek

Az ónedények mindig öntéssel készültek, a kannák esetében a külön-külön öntött darabokat a munkafolyamat végén illesztették össze, majd a szintén külön öntött kiegészítő elemeket – láb, billentő, fedélgomb, fül, fenékrózsa, a fedélbe elhelyezett érmék – ráforrasztották az edénytestre. A 17. századi erdélyi ónkannák ismertetőjegyei a részletesen kidolgozott plasztikus elemek, amelyek a fedélgombon, billentőn, a fül visszahajló végén, a kannák fedelében elhelyezett érmeken és a fenékrózsákon jelentkeznek.²⁷ Ezeket az öntött részleteket nem mindig ugyanaz a mester készítette, mint magát a kannát. Az öntött részletek iránti kereslet miatt a mesterek között egy specializálódás alakult ki, voltak olyan ónöntők, akik az edénykészítés mellett ezeknek az elemeknek a gyártására szakosodtak, a többiek tőlük szerezhették be a szükséges mennyiséget. Ilyen mester volt a brassói céhben Lukás Meldt (1701–1735), tevékenységének jellegzetessége, hogy az edénykészítés mellett domborműves díszítésű fülek sokszorosítására szakosodott. Mesterjegyével ellátott öntőformáját a 18. századi mesterek gyakran használták, így kompozíciója számos ónkanna fülét díszíti.²⁸ A fülek öntésével a segesvári központban a 17. században a GB monogramos mester, a 18. század utolsó harmadában Brassóban Christian Teutsch (1773–1794) foglalkoztak.²⁹

Az anyagvizsgálatnak alávetett kannák esetében feltételezőként fogalmaztuk meg, hogy a tárgy és annak részletelemei esetleg más műhelyben készülhettek, ugyanakkor a funkcionalitás és megmunkálhatóság szempontjából a részletek és a törzs eltérő összetételű ötvözetből

²⁷ Kovács 2012. 1972. p. 63.

²⁸ Kovács 2011. p. 188. Mitran 2002. p. 127.

²⁹ Vida 2013. Ld. http://onedenyek.neprajz.hu/neprajz.02.02.php?bm=1&as=4&kr=A_51_%3D%2201%22 (Letöltve: 2016. március 4.)

²⁵ Uo. p. 101.

²⁶ Ami ma velem, az holnap veled.

3. kép. Pikkelyes díszítésű ónkanna, Kolozsvár, 16. század első fele.

4. kép. A kádárok céhkannája, Kolozsvár, 1582.

5. kép. Ónkanna, Erdély, 16–17. század fordulója.

6. kép. Ónkanna, Segesvár, LK mester, 1646.

készült. Az ónnak az ólommal való ötvözése során egy mérgező fémet kaptak, ezért a céheknek szem előtt kellett tartaniuk a vásárlók egészségét, amelyet az ón-ólom összetételének szabályozásával és folyamatos ellenőrzésével tudtak megvalósítani. Az ötvözet arányát az országgyűléseken rögzítették, Erdélyben többször változtattak a szabályozáson. Az edények azon részeinél, amelyek közvetlen kapcsolatba kerültek az étellel-itallal az ón-ólom összetételét a céhen belül szigorúan ellenőrizték. Ezért a kannatest, amint azt a vizsgálatok is alátámasztják mindig tisztább ötvözetből készültek, mint a részelemek. Utóbbiak esetében a funkció és a megmunkálhatóság szempontjából is indokolt a nagyobb ólomtartalom, ugyanis a tartósságot igénylő, nagyobb súlyt tartó fül és fedélgomb esetében a könnyen deformálódó ónnál szilárdabb ötvözetre volt szükség, amelyet a nagyobb ólomtartalommal értek el. A magasabb ólomtartalmú ötvözet megmunkálása is egyszerűbb volt, mert könnyebben önthető, formálható, mint a tiszta ón, a nagyobb igényességet követelő, részletesen kidolgozott plasztikus elemeknél pedig könnyebben alakítható keverékre volt szükség. A megvizsgált négy ónkanna alapján megállapítható, hogy a kannatest és a kiegészítő elemek készítésénél az eltérő ötvözet használata nem egy bizonyos korszakra és központra jellemző, hanem a 16. század elejétől a 18. századig folyamatosan kimutatható a nagyobb erdélyi ónműves központokban (4–7. táblázat).

A minta helye	Fe	Cu	In	Sn	Pb
kanna oldala	0,56	1,10	0,45	87,97	5,93
fül	0,43	1,07	< LOD	80,07	11,64

4. táblázat. Az F. 4686 leltárszámú, Kolozsváron a 16. század első felében készült ónkanna.

A minta helye	Fe	Cu	In	Sn	Pb
kanna oldala	0,29	0,58	0,35	82,93	15,09
fül	0,27	0,68	0,37	78,88	19,11

5. táblázat. Az F. 3111 leltárszámú, 16–17. század fordulóján készült ónkanna.

A minta helye	Fe	Cu	In	Sn	Pb
kanna oldala	0,41	0,67	0,31	80,46	17,47
fül	0,23	0,83	0,65	75,62	21,89
fedélgomb	0,31	0,77	0,44	73,18	24,46

6. táblázat. Az F. 3112 leltárszámú, Segesváron, LK mester műhelyében, 1646-ban készült ónkanna.

A minta helye	Fe	Cu	In	Sn	Pb
kanna oldala	0,22	0,62	0,42	68,84	29,13
fedélbe befoglalt érme	0,35	0,71	0,39	65,05	32,37
fül	0,28	0,67	0,34	67,14	30,84

7. táblázat. Az F. 4561 leltárszámú, Brassóban, CG mester műhelyében, 1721-ben készült ónkanna.

Az ötvözet összetétele kormeghatározó lehet

A különböző korszakokból származó ónedények anyagvizsgálata a tárgyak pontosabb datálására is lehetőséget ad, ugyanakkor megvizsgálható, hogy a mesterek az erdélyi országgyűléseken meghatározott szabályozásokat mennyire szigorúan alkalmazták a gyakorlatban. A 16–17. század folyamán az ötvözet ón-ólom keverékét többször módosították: az 1571-es országgyűlésen a nürnbergi próbát vették át, ami azt jelentette, hogy 10 rész ónhoz 1 rész ólmot használhattak. Az 1609-es és 1625-ös országgyű-

A kanna készítési helye és ideje	Fe	Cu	In	Sn	Pb
Kolozsvári kanna (F.4636) a 16. század első feléből	0,56	1,10	0,45	87,97	5,93
A kolozsvári ICK mester műhelyében 1582-ben készült kanna (F. 3151)	0,31	0,21	0,53	80,88	17,31
Ismeretlen erdélyi műhelyben, a 16–17. század fordulóján készült ónkanna (F. 3111)	0,33	0,40	0,44	81,55	16,57
A segesvári LK mester műhelyében 1646-ban készült kanna (F. 3112)	0,41	0,67	0,31	80,46	17,47
A segesvári HB mester műhelyében, a 17. század végén készült ónkanna (F. 4600)	0,29	0,51	0,39	80,00	17,97
A brassói C(?)G mester műhelyében 1721-ben készült ónkanna (F. 4561)	0,22	0,62	0,42	68,84	29,13
A nagyszebeni Daniel Schuster műhelyében 1746-ban készült óntányér (F. 4666)	0,28	0,76	0,35	75,67	22,20

8. táblázat. A 16–18. században készült ónedények ötvözetek.

lésen viszont a 6:1 arányú keverést fogadták el. Ez volt a legrosszabb minőségű olyan ón Európában, amelyből engedtek étkezéshez, ételtárolásra szolgáló edényt készíteni.³⁰

A 16. század első felében, Kolozsváron készült ónkanna (F. 4636 leltári szám, 3. kép) anyagvizsgálata a korábbi, forma és díszítés alapján történő datálás helyességét támasztja alá³¹, ugyanakkor rávilágít arra a tényre is, hogy a század első felében a kolozsvári óntöntők is az ólommal ötvözött ón, az ún. Prob Zinn³² legjobb minőségű ötvözetét használták, akárcsak a nürnbergi műhelyekben (1-2., 8. táblázat). Az ólommal ötvözött ón legjobb minőségénél a 15 rész ónhoz 1 rész ólmot kevertek. A kanna ötvözetének magas réztartalma szintén a nürnbergi ötvözetek irányába mutat.

Annak ellenére, hogy az 1571-es országgyűlésen a nürnbergi próba átvételét határozták meg, ami azt jelentette, hogy a mesterek 10 rész ónhoz 1 rész ólmot keverhettek, az 1582-ben (F. 3151, 4. kép), illetve a 16–17. század fordulóján (F. 3111, 5. kép) készült ónkannák anyagvizsgálata azt bizonyítja, hogy ezt a gyakorlatban nem tartották be. A szabályozáshoz viszonyítva egy jóval gyengébb, magasabb ólomtartalmú (17 % körüli) ötvözetet használtak, ami a később elfogadott (1609, ismételt 1625), 6:1 arányú keveréknél is gyengébb volt (8. táblázat). A 16. század első feléhez viszonyítva az ötvözet réztartalma is jelentősen, az 1% fölötti értékről 0,4% alá csökkent. A 16. század utolsó harmadában meghonosított ötvözetet alkalmazták végig a 17. század folyamán. Az ötvözet minősége a 18. századtól, az ónedények népszerűségének csökkenésével tovább romlott, ami vélhetően azzal magyarázható, hogy a mesterek olcsó termékek

7-8. kép. Ónkanna fedelébe helyezett érme.

előállításával kívánták megőrizni a piacot. A század első felében készült edények tárgytypustól (az F. 4561 leltárszámú ónkanna és az F. 4666 leltárszámú óntányér) és központtól (Brassó, Nagyszeben) függetlenül nagyobb ólomtartalmúak, az ötvözetben lévő ólom mennyisége a keverék egynegyedét teszi ki (8. táblázat).

Az anyagvizsgálat alapján az ötvözetek minősége szempontjából három korszakot különíthetünk el: az első korszak a 16. század középső harmadáig tart és a jó minőségű ötvözetek használata jellemzi, a második korszak a 16. század utolsó harmadától a 17–18. század fordulójáig tart és a 6:1 arányú keveréknél gyengébb ötvözet jellemzi, az utolsó korszakot a 18. század képviseli, amelyre a nagyon magas ólomtartalmú, az edénykészítésre hivatatosan már nem engedélyezett ötvözet jellemző.

Az anyagvizsgálatnak alávetett tizenöt ónedény esetében az edény származását a mérési eredményekkel összevetve megállapítható, hogy egy-egy korszakon belül központtól és műhelytől függetlenül a mesterek hasonló ötvözetet használtak. Így az ötvözetek összetétele Erdély területén belül nem segít a származás pontos meghatározásában.

³⁰ Uo. Ld. http://onedenyek.neprajz.hu/neprajz.02.02.php?bm=1&as=3&kr=A_51_%3D%2201%22 (Letöltve: 2016. március 4.)

³¹ Benkő 2004. p. 41.

³² Az ónedények készítésénél a mesterek tiszta, ólom nélküli, ún. Fein Zinn, vagy ólommal kevert ónt, ún. Prob Zinn ötvözetet használtak.

IRODALOM

- BENKŐ Elek (2004): Kolozsvár magyar külvárosa a közép-korban. Erdélyi Tudományos Füzetek 248. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása, Kolozsvár, p. 41.
- BUZOGÁNY Dezső – ÖSZ Sándor Előd (2003): A hunyad-zarándi református egyházközségek történeti katasztere I. (szerk.), Kolozsvár, p. 117.
- HAEDEKE, Hanns-Ulrich: Zinn. Klinkhardt & Biermann Verlag, Braunschweig 1963
- HALDNER, Anamaria (1972): Colecția de cositoare. Muzeul Brukenthal, Sibiu, 1972. pp. 11-12.
- HINTZE, Erwin (1921): Nürnberger Zinn. Klinkhardt & Biermann Verlag, Leipzig, pp. 97.
- KOVÁCS Mária-Márta (2010): Ötvösművek és ónedények a történelmi Háromszék református egyházközségeiben. PhD disszertáció, kézirat, Kolozsvár, pp. 216–219.
- KOVÁCS Mária-Márta (2011a): Céhedények egyházi funkcióban. In: Liber discipulorum. Tanulmányok Kovács András 65. születésnapjára. Kovács Zsolt – Sarkadi Nagy Emese – Weisz Attila (szerk.), Erdélyi Múzeum-Egyesület, Entz Géza Művelődéstörténeti Alapítvány Kiadása, Kolozsvár, pp.181–195.
- KOVÁCS Mária-Márta (2011b): Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárának szerepvállalása az egyházi kegyeszerék értékmentésében. A nagyteremi református egyházközség úrasztali edényei. In: Református Szemle. 2011/6, Kolozsvár, pp. 728–741.
- KOVÁCS Mária-Márta (2012): A Küküllői Református Egyházmegye ötvösművészeti és ónművészeti emlékei IV. In: A történelmi Küküllői Református Egyházmegye egyházközségeinek történeti katasztere IV. Buzogány Dezső – Kovács Mária-Márta – Ösz Sándor Előd – Tóth Levente (szerk.), Koinónia Kiadó, Kolozsvár, pp. 609–739.
- MITRAN, Gheorghe (2002): Cositorul transilvănean. Gothic-renaștere-baroc. Editura C2 Design, Brașov, p. 127.
- ORGONA Angelika (2002): Domborműves óntányérok a Magyar Nemzeti Múzeumban. In: Folia Historica. XXIII. Budapest, pp. 89–99.
- VIDA Gabriella: Ónedények. Használat, előfordulás, leltárak. In: <http://onedenyek.neprajz.hu> (Letöltve 2016. február 29.).
- VINCZE Zoltán (2009): Az Érem- és Régiségtár. In: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület gyűjteményei. Sipos Gábor (szerk.), az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása, Kolozsvár, pp. 69–136.

Kovács Mária-Márta

Művészettörténész, muzeológus

Maros Megyei Múzeum, Marosvásárhely

Erdélyi Református Múzeum, Kolozsvár

Kolozsvár, Memorandumului u. 10.

Tel.: +40-741-032 387

E-mail: kovacsmm@yahoo.com